

recenze

Nová edice cestopisu Martina Kabátníka

Martin Kabátník: *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491–1492*, ed. Miloslava Vajdlová, Praha – Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli – Ústav pro jazyk český AV ČR – H. R. G., spol. s. r. o. – Arbor Vitae, 2019, s. 175. ISBN 978-80-88211-09-9 (Ústav pro jazyk český AV ČR, ISBN 978-80-906805-4-8 (Regionální muzeum Litomyšl), ISBN 978-80-7467-126-5 (Arbor vitae)

Českých literárních památek z přelomu 15. a 16. století, které zachycují mluvenou podobu tehdejšího jazyka, není příliš mnoho. Ty, které se nám dochovaly, si proto oprávněně zasluhují zvýšenou pozornost jazykovědců a historiků. Důvod je zřejmý: jsou důležitým zdrojem poznání historické češtiny.

Mezi nejvýznamnější literární texty tohoto druhu patří dílo litomyšlského měšťana a člena jednoty bratrské Martina Kabátníka. Jde o cestopis, v němž líčí své zkušenosti a zážitky z putování do Malé Asie, Palestiny a Káhiry, které vykonal v letech 1491 a 1492. Dobu vzniku jeho díla nelze uvést s přesností, jistě to však bylo do roku 1503, kdy v Litomyšli zemřel. Mezi tamními měšťany měl Kabátník pověst přívětivého člověka a poutavého vypravěče, který na popud mnoha zájemců a přátel nadiktoval písaři své zážitky, postřehy a popisy navštívených zemí a měst. Tak vznikl text pojednávající o jeho cestě z Čech do Jeruzaléma a Egypta. Později byl rozšířen o předmluvu a v mírně upravené podobě vydán tiskem.

A to nejednou. Dochované je množství vydání z 16., 17. i 18. století. Nejstarší tisky pocházejí z let 1539 a 1542. Autorem první kritické edice byl kolínský gymnaziální profesor Justin V. Prášek. Jeho dílo vyšlo v roce 1894. Od té doby se Kabátníkův cestopis, jenž se vyznačuje nekomplikovaným stylem a živým vyprávěním, dočkal v podobě kratších či delších úryvků zařazení do několika různých výborů z české literatury a tematických antologií.

Zcela nová kritická edice Kabátníkova spisu vyšla v minulém roce pod názvem *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491–1492*. Její autorkou je Miloslava Vajdlová z Ústavu pro jazyk český AV ČR. Na vydání publikace se podílel také

Martin Boštík z Regionálního muzea v Litomyšli. Kniha je vybavená rozsáhlým úvodem, kritickým komentářem, soupisem textových variant, obrazovou přílohou a slovníčkem. Jde o práci, která přináší komplexní zpracování tří hlavních dochovaných pramenů (textových variant Kabátníkova vyprávění) a reviduje některá dosavadní ediční řešení. Kromě toho doprovodné texty poskytují čtenářům důležité informace o Kabátníkově životě a širších historických, kulturních a náboženských souvislostech jeho dobrodružné cesty na Blízký vchod.

Nová edice nevznikla náhodou a ani v krátké době. Je výsledkem mnohaletého výzkumu Miloslavy Vajdlové, která již v letech 2010–2012 pracovala na nové transkribované verzi rukopisu Kabátníkovy cesty. V průběhu dalších let vytvořila transkribované přepisy dvou nejstarších tištěných vydání cestopisu z let 1539 a 1542. Teprve na základě těchto svým způsobem přípravných prací sestavila Vajdlová souhrnnou edici Kabátníkova cestopisu.

Autorem úvodního textu nazvaného *Jednota bratrská, Litomyšl a Martin Kabátník* (s. 5–15) je Martin Boštík. V přehledně koncipované studii nastiňuje Kabátníkovu osobnost a jeho vazbu na Litomyšl. Představuje ho jako člověka hluboce nábožensky založeného, který se v jisté fázi svého života stal členem jednoty bratrské. Boštík stručně popisuje historické okolnosti vzniku jednoty i její hlavní cíle. Připomíná, že jedním z jejích ideových pilířů byla myšlenka života podle zásad prvotní křesťanské církve. Právě pátrání po společenstvích žijících v duchu prvotní křesťanské čistoty bylo důvodem Kabátníkovy cesty na východ a do míst spojených s biblickými událostmi. Nebyl ale sám. Díky finanční podpoře litomyšlských pánů Kostků z Postupic se na cestu roku 1491 vydala čtyřčlenná výprava (zúčastnil se jí i Lukáš Pražský, pozdější biskup jednoty). Její účastníci měli však různé cíle. Společně cestovali přes Polské království, Moldavské a Valašské knížectví jen do Konstantinopole. Do Damašku a Jeruzaléma putoval Kabátník už jen se svým průvodcem – ruský mluvícím židem. Do Egypta, respektive Káhiry, pokračoval sám.

Předmětem Boštíkova zájmu byly rovněž události z Kabátníkova života po je ho návratu do Litomyšle. „S Litomyšlí,“ konstatuje Boštík, „souvisí nejen vznik rukopisu Kabátníkova cestopisu, ale snad i jeho dnes neznámý předpokládaný nejstarší tisk [...]“ (s. 12). Do svého úvodu proto zařadil i krátkou informativní pasáž o počátcích litomyšlského knihtisku.

Po tomto kontextuálním výkladu následuje úžeji tematicky zaměřená studie *Cestopis Martina Kabátníka* (s. 17–39). Její autoři Martin Boštík a Miloslava Vajdlová se v ní věnují jak obsahu, formě a významu Kabátníkova díla, tak hlavním pramenům edice: dochovanému rukopisnému záznamu a nejstarším tiskům.

Pozornost si zaslouží jejich poznámky ke dvěma odbornou veřejností dlouho diskutovaným otázkám, a to, zda Kabátník měl nějaké vzdělání, zda byl tedy gramotný, a kdo sepsal jeho vyprávění. I když nějaké nové, přímé důkazy autoři studie neuvádějí, na základě řady nepřímých dokladů vyvozují, že Kabátník ngramotný nejspíše nebyl. Argumentují například jeho postavením v rámci jednoty bratrské, organizačními schopnostmi, ale také věrohodností a přesností popisovaných skutečností, které by bez osobních záznamů zřejmě nebyly možné.

Co se týče pisáře, kterému Kabátník diktoval své příhody, je nutné zmínit, že v odborné literatuře se jako nejpravděpodobnější osoba uvádí litomyšlský pisář Adam bakalář. Ke Kabátníkovu textu připsal předmluvu a jeho cestopis také vydal. Boštik s Vajdlovou v této souvislosti přicházejí s objevným tvrzením, že Adam bakalář autorem rukopisu není a ani být nemůže. Důvodem je mj. to, že pisářem se stal až roku 1524, navíc Adamovo písmo neodpovídá písmu dochovaného rukopisu. Tímto je tedy vyvrácen Adamův domnělý podíl na vzniku rukopisu (s. 25–26). Autoři studie nicméně přiznávají, že „zapisovatele Kabátníkova cestopisu se nám ale doposud určit nepodařilo“ (s. 26). Přesto nabízejí novou stopu. Z rozboru grafických a fonetických zvláštností rukopisu se zdá, že autorem nebyl Čech, nýbrž spíše Němec nebo Polák (IBID.).

Největší rozsah z doprovodných textů Kabátníkovu cestopisu má ediční poznámka (s. 41–75). Její autorkou je Miloslava Vajdlová. S velkou erudicí představuje vybrané prameny, popisuje jejich specifika i pravopisné systémy. Na základě komparace transkribovaného rukopisu (je psán spřežkovým pravopisem s prvky diakritického pravopisu) i tisků (tištěno bratrským pravopisem) sestavila užitečnou tabulku fonémů a jejich grafických realizací. Část svého výzkumu věnovala také hláskové a morfologické analýze zkoumaných dokumentů. Přesvědčivě přitom doložila, že některá zažitá tvrzení o Kabátníkově cestopisu v rámci historického vývoje češtiny nejsou platná (s. 27).

Z hlediska kompozice, stylu i syntaxe nepovažuje Vajdlová rukopisný záznam Kabátníkova vyprávění za příliš kvalitní. To ovšem neznamená, že by snižovala jeho hodnotu informační a historickou. Zdůrazňuje více skutečnost, že jde o jedinečný záznam spontánní narace, který není stylově a kompozičně upravený, v čemž také spočívá jeho hlavní hodnota. O jistou formální, obsahovou a syntaktickou korekci se snažil Adam bakalář. V této souvislosti Vajdlová vysvětluje, že jeho snahou bylo text uvést do souladu s vlastní představou kultivovaného textu. Svůj plán ovšem Adam realizoval jen částečně. Po několika úvodních foliích je množství jeho zásahů minimální. A ty, které provedl, byly namnoze

prospěšné. „V důsledku toho,“ tvrdí Vajdllová, „si výsledný text cestopisu i nadále zachovává autentický mluvený styl vyprávění obsahující množství případů porušení gramatické shody, opakujících se, nadbytečných či naopak chybějících větných členů, vyšinutí z větné stavby, atypicky užitých příklonek, přístavků, obsahových dodatků, nedokončených výpovědí atd.“ (s. 69).

Část nazvaná Textové varianty (s. 141–171) představuje komparativní přehled textových verzí všech tří studovaných literárních památek. Ze srovnání je patrné, že většina textových odchylek podstatněji neovlivnila celkové vyznění Kabátníkovy narace. Potvrdil se tak předpoklad, že mezi oběma analyzovanými tisky existují odlišnosti. Dle editorky je evidentní, že mladší tisk není pouhým přetiskem staršího vydání.

Třebaže Kabátník umí zaujmout, některá staročeská slova, která nejsou úplně jasná, mohou čtenáře jeho cestopisu zarazit. K jejich upřesnění slouží slovníček, jenž obsahuje méně obvyklé výrazy a slova cizího původu (např. diavant – žirafa, daktyl – datle, zvláčetí – svlékat, tlumač – tlumočník).

Kabátníkovo vyprávění lze charakterizovat jako subjektivní, zaujaté, živé, plné příměrů, nekomplikované, současně ale také poměrně věrohodné. Zatímco na přelomu 15. a 16. století mělo funkci informovat a bavit, v současnosti je jeho role dokumentární a historická. Dle Boštíka a Vajdllové se rozvíjí ve čtyřech vzájemně provázaných rovinách.

První přináší informace o náboženském životě navštívených zemí. Pozoruhodné jsou v tomto ohledu Kabátníkovy postřehy o křesťanských konfesích a o žité a normativní podobě islámu. Až příliš současně vyznívají jeho poznámky o tom, že za vstup do křesťanských památek, které jsou ve správě muslimů, se musí platit. Jestliže však máte peníze, vše je možné: „[...] na ta všeska miesta, kteráž sem již jmenoval aneb ještě praviti je budu, každý svobodu má jíti, zlý i dobrý, peniaze maje, všehojt duojde“ (s. 108).

Druhou rovinu Kabátníkova vyprávění tvoří zprávy o jednotlivých národech a jejich příslušnících, o společenské a hospodářské situaci zemí v Malé Asii a na Blízkém východě, o jejich sociálních a kulturních zvycích, včetně stravovacích návyků. Například o egyptských Arabech poznamenává: „Arapi, totiž pohané múřené, jsú lidé dosti tvární v mraviech, zvláště kteříž jsú nábožní a rozumóv používají“ (s. 134).

Za další rovinu lze pokládat relativně časté popisy cizokrajného prostředí: měst, městských částí, vesnic, krajiny, domů atd. Zvláštní pozornost si zaslouží deskripce velkoměst – Konstantinopole, Damašku, Jeruzaléma nebo Káhiery. Kabátník obdivuje tržiště, obchody a uličky, avšak také lázeňská zařízení:

„V Konstantynopoli jest lázně veliká velmi a dielem čistým udělená, v těchto zemích našeho jazyka neslýchaná, mnohým nevidaná“ (s. 86).

Poslední rovinu cestopisu tvoří autorovy vlastní příhody, dojmy a prožitky.

S navrženým tematickým dělením vyprávění lze souhlasit. I když při podrobnější narativní analýze by bylo možné zohlednit i jeho formální podobu. Například užití narativních způsobů. Ve vyprávění se totiž vedle nepřímé řeči objevuje opakovaně i řeč přímá. Některé promluvy mají podobu reflexe osobní zkušenosti, jiné zase záznamu toho, co se traduje, o čem se vypráví.

Souhrnně lze o nové edici Kabátníkovy *Cesty z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491–1492* říci, že jde o práci velmi zdařilou a užitečnou. Ocenit je třeba jak precizní ediční zpracování cestopisu, jenž sice vznikl na přelomu 15. a 16. století, přesto má většinu znaků středověkého díla, tak také průvodní biografické, historické a ediční výklady a interpretace. Je potěšitelné, že obsah a forma vydané publikace se vzájemně velmi dobře doplňují. Kvalitní knižní zpracování a barevný tisk totiž podtrhují výsledky tohoto významného edičního projektu. Jde o knihu, kterou jistě ocení nejen jazykoví a literární odborníci a studenti, ale také širší veřejnost díky jejímu čtenářsky přívětivému provedení.

Ondřej Sládek

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.